

Gazdaságvédelmi helyzetkép

A jogi szabályozás kérdései és az oktatás felelőssége

DR. JANKOVICS KORNÉLIA

Rendőrtiszti Főiskola, Gazdaságvédelmi Tanszék

A téma és a cikk aktualitását az adja, hogy az utóbbi években a feketegazdaság megjelenési formáiban jelentős változás, terjedelmében pedig erőteljes növekedés figyelhető meg. Az egymástól erősen eltérő becslések hazánkban a fekete gazdaság súlyát a legális gazdaság teljesítményének 20-30%-ára teszik, de a nagy többség inkább a 30%-ot erősíti. Ugyanez a szám az Európai Unió országaiban és az Egyesült Államokban 10-20%. A gazdaságszociológusok különbözőképpen becsülik a feketegazdaság mértékét, de ez érthető, hiszen a fogalomnak nincs általánosan elfogadott definíciója. A szakirodalom a fogalmat általában szűkebb értelemben használja, mint a köznyelv: amíg a köznap szöveghasználatban az adókikerüléstől a korrupción át a szervezett bűnözésig csaknem minden nem kívánatos gazdasági jelenség összemosódik, addig a szakemberek a feketegazdaságot olyan illegális gazdaság tevékenységeként, illetve a legális gazdaság illegális tevékenységeként értelmezik, amelynek következtében, közvetlenül vagy közvetve, állami bevételek maradnak el.

A cikket azért tartjuk fontosnak közölni, mert úgy ítéljük meg, hogy a téma aktualitása, időszerűsége, a megoldások információtechnológiával történő támogatásának szükségszerűsége megköveteli az informatikai szakemberek beavatkozását és határozott fellépését. Bízunk abban, hogy a cikk felkelti a témában illetékes szervezetek figyelmét, és akár szaklapunk nyilvános fórumán, akár közvetlen kapcsolatfelvétel útján kínálnak majd integrált, intelligens megoldásokat a feketegazdaság visszaszorítására.

A feketegazdaság kiváltó okai

A hazai gazdasági helyzetképet vizsgálva a gazdaságvédelem az állam elől eltitkolt adózatlan jövedelem kérdéskörét öleli fel. Léteznek bűnözésből származó jövedelmek, és létezik olyan előnyrendszer, amelynek a működését maga a társadalom is akceptálja.

Annak, hogy a társadalomban élők milyen okok vezetnek az illegális pénzszerzés útjaira, számos oka van, mint például a többletjövedelem megszerzésére, a magasabb életszínvonalra irányuló vágy, vagy a különféle gazdasági rendszerű országokban élők különböző egyéb késztetései. A kiváltó okokat két nagy csoportban vizsgálhatjuk: (1) az egyes rendszerekre jellemző általános indítatók, valamint (2) az egyes gazdasági rendszerekhez kapcsolódó okok.

Általános okok

Az általános, gazdasági, társadalmi berendezkedéstől független okok között szerepel a *túladóztatás*, amikor fölborul az állam és a többi jövedelemtulajdonos (vállalatok, egyének) között létrejött jövedelmi egyensúly. Ebben az esetben, ha az államnak többletjövedelemre van szüksége, akkor növelni fogja az adókat. Az adókulcsok emelésével azonban egyenes arányban nő az adókötelezettség kijátszására való csábítás ereje. Ha az adóemelés súlyosan sérti a jövőbeli várakozásokat, akkor az adóalanyok úgy állítják helyre az általuk elfogadhatónak ítélt egyensúlyt, hogy tevékenységük egy részét kivonják az adózás alól.

Szólni kell arról, hogy a szegénység meghatározó gazdasági kényszerítő erő. Minél kisebb jövedelmű valaki, annál könnyebb külön jövedelem fejében törvényszegésre rávenni, hiszen gyakran éppen ezzel tudja a családja életben maradását biztosítani. A szegények, túl azon, hogy a relatíve stabil jövedelműekhez képest hajlamosabbak az adócsaló munkavégzésekre (lásd feketemunka, illegális kereskedelem stb.), számos olyan dolgra is rákényszerülnek, amelyek nekik némi jövedelmet hoznak, de a statisztika szempontjából ezek a jövedelmek regisztrálatlanok. A szegénység a munkát elvállalók szempontjából kedvez a csempészetnek, a lopásnak, a prostitúciónak, a kábítószer-kereskedelemnek stb.

A csak adócsalással szerezhető magasabb jövedelmek népszerűségét szintén a többletjövedelem utáni vágy jelenti, amit hazánkban fokoz, hogy sokszor kicsi a lebukás esélye, a szankciók pedig gyengék. Bár a fejlett piacgazdaságokban a feketén dolgozó munkanélküli elveszíti a munkanélküli segélyét, a munkaadót pedig, aki bejelentés nélkül foglalkoztat, adóbüntetés fenyegeti, mégis sokan kockáztatnak. A be nem fizetett adóval megtakarított jövedelemből ugyanis hárman részesülnek: a megrendelő, a megbízott és a neki feketén dolgozó. Fusizáskor a megtakarított adó csupán a tranzakcióban részt vevő két fél, a megrendelő, és a munkavállaló között oszlik meg.

Az infláció a gazdaságok működésének zavara. Az infláció alapjellemezője az árak emelkedése, és ezzel egy időben a keresetek, jövedelmek vásárlóerejének csökkenése. Az emberek az inflációt éppen olyan jövedelemelvonásként értékelik, mint az adót, ezért a jövedelemnövelés lehetőségét keresők előbb vagy utóbb eljutnak a jövedelemcsökkenő tényezővel való kompenzáláshoz, azaz az adócsaláshoz. Jelentős mértékű inflációnál a pénz értéktorzulása bizonyos értelemben együtt jár a gazdasági erkölcsök torzulásával.

A szolgáltatási szféra növekedése akkor jelenik meg, ha a gazdaságban végbemegy egyfajta szerkezeti változás. Előbb az ipar a mezőgazdasággal szemben kap nagyobb hangsúlyt mind a GDP termelése, mind pedig a foglalkoztatás

szempontjából, majd később az ipar húzószerepének a helyét egyre inkább a szolgáltatás veszi át. A szolgáltatások gazdasági súlyának növekedése az adócsalás lehetőségét és a fekete munkavégzés bővülését hozza magával. A szolgáltatások többsége ugyanis rendkívül munkaigényes, és nincs feltétlenül szükség nagy és drága gépekre. Mivel a fusizónak csak a nettó bér a fontos, ezért a bejegyzett cég a hivatalosan bejegyzett alkalmazottaival nem tud versenyképes lenni. Ezen a területen fokozottan érvényesülnek a szabályozás túlzott negatív hatásai, mely szerint: minél szabályozottabb egy gazdaság, annál nagyobb a késztetés arra, hogy az ott élők megpróbálják kijátszani az érvényben lévő jogszabályokat. Ilyen lehet például a vállalatok munkaügyi vagyonszabályozottsága, a bérminimumra teljesíthető túlóra, a kiskorúak, külföldiek, nyugdíjasok, nők foglalkoztatására vonatkozó rendszabályok stb.

A fennálló rendelkezések megkerülése, a már említett anyagi előnyökön kívül, pusztán a szabályok betartásával járó egyéb terhek miatt mind a munkavállalónak, mind a munkaadónak érdeke. A munkaerőpiaci szabályozásnál rejtett gazdaságot létrehozó, fejlődést elősegítő tényező, a gazdaság egyéb szféráinak (árupiac, pénzpiac stb.) erőteljes szabályozottsága is. Az árupiacokon a különféle ár-megállapítási előírások, az áruelosztás szabályozása, az importkvóták kötöttségei, az exportkorlátozások, a kamatlábak és a hitelnyújtás feltételeinek kötöttsége stb. mind abba az irányba hatnak, hogy a gazdasági alanyok tevékenységük egy részét, vagy egészét kivonják a szabályozás alól. Bár a túlszabályozottság minden vonalon együtt jár az ellenőrzés fokozódásával, így bizonyos határokon túl hozzájárulhat az adómorál további romlásához. A fusizó például nemcsak egyszerűen az adózás miatt, hanem azért nem vált ki engedélyt, mert így tevékenységét az ellenőrzés szempontjából lényegesen könnyebben végezheti. Nem kell az anyagbeszerzést számlákkal dokumentálnia, nem ellenőrzik, mettől meddig dolgozik, nem kell könyvelést vezetnie, hiszen nincs a „rendszerben”.

Rendszerfüggő okok

A *piacgazdaságokban* egyéb tényezők is befolyásolják az állampolgárok illegális pénzszerzésre irányuló hajlandóságát:

- A fejlett országok mindegyikére jellemző *bizonyos mértékű munkanélküliség*, ami a konjunkturális helyzettől függően kisebb vagy nagyobb. A munkanélküli segély a fejlettebb országokban is igen alacsony, így a munkabérmél rosszabb megélhetésre ad lehetőséget, ezért az állampolgárok adózási és egyéb a társadalmi, etikai kérdésekben is kevésbé lesznek jogszabálytartóak, többen és gyakrabban mennek el dolgozni az adózatlan szférába, így a segéllyel együtt az adózatlan jövedelem sokszor nagyobb, mint a hivatalos, adózott jövedelem.
- Az adómorál romlására, illetve az adócsalásra nagy hatással van az is, hogy milyen vélemény alakul ki az *adóbevételek felhasználásáról* a köztudatban. Az adózás pszichológiájával foglalkozó szakemberek szerint, ha az a nézet lesz úrrá egy országban vagy valamely régióban, hogy a közpénzeket elpazarolják, rossz célokra használják fel, az ugyanúgy adócsaláshoz vezet, mintha az adóalanyok az adóterhelést egyenlőtlennek ítélik. Az adómorál azért kezd csökkenni, mert az adóalanyok úgy vélik, hogy nem érdemes a „föld feletti” gazdaságban részt venni, hiszen az adófizető, különböző hasznos fejlesztések és programok formájában nem kapja vissza az államtól a befizetett adójához mérten elvárható és az adóból megítélése szerint megvalósítható juttatásokat. Ezért úgy véli, a társadalom sem veszít azzal, ha nem fizet adót, mert a pénzt úgyszólván elpazarolják.
- Fontos pénzügyi tényező, hogy a *nagyvállalatok* kinövik a belső piac kereteit, tevékenységük további fejlesztéséhez újabb piacokat igyekeznek meghódítani, majd magát a termelési folyamatot telepítik az adott országba. A világ országaiban más és más adórendszerek működnek, az elvonások mértéke is különböző, vállalatok, amelyek magas adóelvonású országokban kezdték meg működésüket, nem-

csak a piacbővítésből és a helyi előnyök kihasználásából profitálnak (például olcsó helyi munkaerő, olcsó energia vagy nyersanyag), hanem abból is, hogy a megtermelt jövedelem után, az otthoni magasabb adómértékek helyett a alacsonyabb helyi adókat fizetik. Ezek az előnyök ráadásul egyszerű könyveléstechnikai eszközökkel tovább is fokozhatók, az otthon termelt profit egy része vagy egésze a külföldi leányvállalathoz telepíthető át.

A **rendszerértékelés kapuján átlépett országok** egyik alapproblémája a korábbi szocialista-tervezési és a piacgazdasági elosztási rendszerek közötti ellentmondás volt. Magyarországon a piacosítás fokozatosan ment végbe, így több szakaszt is megkülönböztethetünk.

Az első lépés a kedvezményes kamatozású lakásépítési hitelkonstrukció bevezetése volt, amivel az állam gyakorlatilag megkezdte kivonulását a lakásépítésből. A lakáshoz jutás feltételeinek hirtelen drágulása egy csapásra létrehozta a kálváriában folyó házépítést, amely tág teret nyitott az építőiparban dolgozóknak, vagy az onnan különkeresethet jutni kívánók feketemunkájához.

Második lépésként az állam megkezdte a fogyasztói ártámogatások csökkentését, majd azt teljesen meg is szüntette. Ezt úgy hajtotta végre, hogy közben nem csökkentek a korábban támogatások céljaira szolgáló elvonások. Ennek következményeként azonban a vállalatoknál nem lett több pénz bérfizetésre, miközben az alapvető cikkek árai gyorsan nőttek. Ez a tény növelte a rejtett gazdasági cikkek, szolgáltatások iránti keresletet.

A rendszerátalakítást megelőző részleges elosztási rendszerreform a bérreform nélkül bevezetett új adózási rendszer volt. A bérek bruttósításának alapelve, hogy az indulás pillanata, a bérből és fizetésből élők számára ne legyen kedvezőtlenebb, mint a korábbi helyzet volt.

A béreket azonban a bruttósítás sem növelte meg, és később, mivel elmaradt az adósávok ígért inflációs karbantartása, az inflációt csak részben követő bérekből egyre több lett az elvonás. A

rendszer váltás óta az ártámogatások már olyan területekről is eltűntek, ahol a fejlett nyugat-európai országokban még léteznek, vagyis befejeződött fogyasztói ártámogatások megszüntetése. A piacosítás azzal folytatódott tovább, hogy a korábban felvett lakásépítési hitelek kamatainál megszűnt a kedvezmény, beléptek a piaci kamatok. Az adóterhek a megfogható jövedelmű, úgynevezett középosztálynál tovább nőttek, miközben a költségvetési kiadások, éppen a növekvő elvonások miatt, folyamatosan meghaladták a tervezettet. A bérek színvonala alacsony maradt, a piacgazdaságra való áttérés során pedig az árak elszaladtak.

A társadalombiztosítás reformja kapcsán további olyan fogyasztási elemek megfizetésére próbálták rákényszeríteni a lakosságot, amelynek fedezete nem volt benne a bérekben. A feketegazdaság kialakulásának okait vizsgálva tisztában kell lenni azzal a ténnyel, hogy az az adófizető, akinek adóterhei nőnek, igyekszik adót csalni, jövedelmeit a regisztrálható adóztatható szférából kivonni. A minden társadalomban elérni kívánt célok, élelem, lakás, gyermekek felnevelése stb. komoly készítő erő. A kiadások növekedése a rejtett gazdaságban való részvétel felé terelik az erre hajlandó állampolgárt.

A rendszerváltás időszaka

A rendszerváltás egyik lényeges velejárója a korábbi, teljes törvénykezési rendszer átalakítása. A jogszabályok ilyen nagyarányú megváltoztatása óhatatlanul létrehoz olyan jogszabályi hézagokat, amelyek bizonyos mértékig a fejlődés következményei, vagyis azt eredményezi, hogy egy viszonylag tartósabb időszakon át egymás mellett léteznek a múlt és az újabb idők ideológiáját tükröző törvények.

A rendszerváltozás pillanatától számítva az idő előrehaladásával a lépések egyre bátrabbak lesznek, a már megváltozott jogszabályok rövid időn belül, több ok miatt is, újabb változást igényelnek

- egyrészt, mert a korábban meglépett táv már kevésnek tűnik,
- másrészt, mert az egyik jogszabály, a kellő megfontolás hiánya vagy a sietség miatt, elmentébe kerül a korábbi, magasabb szintű jogszabállyal.

Ezek a problémák tükröződnek az Alkotmánybírósághoz benyújtott gyakori törvényi óvásokban is. A gazdálkodást érintő jogszabályok közötti hézagok, a nem kellően világos megfogalmazások mindig, és mindenhol jó tápot szolgáltatnak ahhoz, hogy akik a következtelenségeket és a belőlük kihozható anyagi haszon lehetőségét állítják előtérbe, éljenek vele.

Gazdasági morál

Az utóbbi évtizedekben Magyarországon ismeretlen volt a gazdasági morál tőkés viszonyok között többé-kevésbé hagyományosan funkcionáló fogalomköre. A gazdaság erkölcsi szabályainak, az üzleti etika iratlan normáinak hiánya nyomozó módon nehezedik a külső és belső gyámság alól felszabaduló hazai gazdaságra. Mint minden hiány, ez is kitermeli a haszonélvezőit, melynek következménye, hogy talán még sohasem állott egymástól ennyire távol a gazdaság, a jog és az erkölcs. A gazdaságnak napjainkban nincs morális háttere, s így a gazdaság jogi szabályozásának sincs erkölcsi fedezete. Az etika normális körülmények között általában valamiféle közvetítő, kiegészítő, orientáló, vagy éppen szelektáló szerepet tölt be a mindennapi gyakorlat és a jogi normák között. Nagy hagyományokkal rendelkező, valódi piacgazdaságokban viszonylag korán kialakulnak az üzleti tevékenység alapvető erkölcsi szabályai. Ezek legritkább esetben írott szabályok, írásba foglalásukra nincs szükség, hiszen magától értetődően, szerves részei a gazdaság folyamatos működésének. Már-már nem is valamiféle etikaként, hanem a piachoz tartozás, a szerződéses viszonyok működésének elemi feltételeiként funkcionálnak. Természetes, hogy a vállalt kötelezettségeket be kell tartani. A „pacta sunt servanda” nem csupán hangzatos szólam, hanem napi gyakorlat. Ugyanígy nyil-

vánvaló, nem is lehet másként, hogy az üzleti tisztesség ellen vétő harácsolók ellehetetlenülnek: a fedezetlen hitel igénybevétele, a hazardírozás a gazdasági előnyök érdekében folytatott félrevezető, csalárd manőverek, a bővli, kiváló árucikként történő forgalmazása, szükségképpen bukáshoz, végleges kiközösítéshez vezet. Az elemi üzleti tisztesség, tehát rögzített előírások nélkül is a piacgazdaság mellőzhetetlen eleme. Így működhet az általunk példaképnek tartott államok üzleti forgalma az „adott szó becsülete” alapján, így köthetnek milliós szerződéseket, akár telefonon vagy faxon is.

Nálunk a tervgazdaság paternalista, mindenbe beavatkozó, mindent szabályozni kívánó rendszere sem kedvezett az íratlan magatartási szabályok kialakulásának. Ellenkezőleg, egyre erősödött az írott szabályok mindenhatósága, tekintélye. A belső utasítások, körlevelek, hatásköri listák, ügyrendek, munkaköri leírások, magukat sokszorozták meg és nőttek gyakran a hivatalos jogforrások fölé. Ezek áradata a rendszerváltással számottevően csökkent ugyan, de a korábbi szemlélet alig változott. Az előíráshalmaz romjain az üzleti etika csíráinak hiányában „mindent szabad, amit a jogszabály nem tilt” elve parttalan értelmezést kapott. A józan ésszel is nyilvánvaló kötelességek megszegői felmentve érzik magukat, ha kötelességeiket a munkaköri leírásuk nem tartalmazza, vagy nem ismertették velük írásban a követelményeket.

Ahol tehát a gazdaság rendezőelve a szerződések betartásának tisztelete helyett az „elkerülés”, ahol legalább annyira meg lehet gazdagodni a felszámolásból, mint a termelésből, s ahol az íratlan üzleti etika tiszteletben tartása helyett az írott szabályok kijátszása a cél, ott illúzió pusztán a jogi eszközöktől csodát remélni!

Jogi szabályozottság

Egyre világosabb, hogy mind az anyagi jogban, mind az eljárásjogban szakítani kell bizonyos régi elvekkkel és megszokásokkal, enyhíteni kell azokon a garanciális kötöttségeken, amelyek a hagyományos kriminalitás kézbentartását és keze-

lését nem akadályozták, ám a gazdasági bűnözés mai viszonyai mellett csaknem eszköztelenné teszik a jogalkalmazókat. Szükséges tehát egy stabilabb jogi, büntetőjogi háttér kialakítása.

A jogalkotás azonban jól érzékelhető módon ketts szorításban él. Az egyik néhány éve megfogalmazott igény a folyamatos kodifikáció, az új bűnözési formákra történő gyors jogi reagálás. Ezzel elvileg lehetne élni, de nyilvánvaló az is, hogy voltaképpen nem ez történik. Az utóbbi időben ugyanis már-már nyomasztóvá vált az új tényállások elkapkodott konstruálásában testet öltő kriminalizáció, és nem biztos az sem, hogy az igazolható büntetési (megelőzési) törekvések egyet kell, hogy jelentsenek újabb és újabb normák évenként többször esedékes megalkotásával. Sokszor egyedi ügyek nyomán születik absztrakt norma ahelyett, hogy általános tendenciák képeznek egyes tényállások alapjait, számos nem természetes személy megtévesztő, csalásszerű cselekménye például azonos szisztéma szerint épül fel.

Valószínű, hogy a jogbiztonságot erősítő időtálló és következetes normarendszer megalkotása a hatályos Büntető Törvénykönyv keretei között már nem oldható meg. Az Európai Közösséghez történő csatlakozás kapcsán egy ideje mind sürgetőbb igényként fogalmazódik meg, hogy indokolt lenne legalább bizonyos körben (s főként éppen a gazdasági bűncselekmények területén) a jogi személyek büntetőjogi felelősségének kidolgozása. E felelősségi rendszernek, legalábbis a modern büntetőjogi dogmatikát megelőző időszakban, nálunk is voltak bizonyos hagyományai (Werbőczy Hármaskönyvében „hatalmaskodásért” egy testületet is elmarasztalhattak). A kérdés a kodifikáció során már napirendre került, ennek egyik első lépéseként megváltoztak a Btk.-ban a vagyonelkobzás szabályai, lehetőséget nyújtva arra, hogy e mellékbüntetés gazdálkodó szerv részére átruházott vagyon tekintetében is elrendelhető legyen, „ha a gazdálkodó szervezet ügyvezetésre vagy képviselőre feljogosított tagjának vagy tisztségviselőjének az átruházott vagyon eredetéről tudomása volt” (Btk. 63. § /3/ bek.). Itt azonban még nem testületi felelősségről

van szó, hanem egy vagyoni szankció hatókörének a bűncselekményből hasznot húzó gazdálkodó szerv vezetőjének tudtára tekintettel történő sajátos kiterjesztéséről.

A további megvalósíthatóság azonban számos új problémát vet föl. A személyösszességék büntetőjogi jogalanyiségének lehetősége távolról sem csak a volt szocialista országok korábbi felfogása szerint látszik aggályosnak. Az individuális felelősség elvét, s ahhoz kapcsolódva a „societas delinquere non potest” tételét már az ókorban kidolgozták, s az elv változatlan tekintélye nem annyira életkorával, mint tudományos megalapozottságával magyarázható. Ma sem jellemző, hogy bármely jogrendszer polgári jogi értelemben a jogképesség mellett feltétel nélküli cselekvőképességgel is felruházna jogi személyeket. Cselekvőképesség hiányában viszont nem beszélünk bűnösségről és büntetésről.

Az európai joggyakorlat, a lényegét nem érintő eltérésektől és részletszabályoktól eltekintve, a jogi személyek felelősségének gyakorlatilag három formáját ismeri:

- a szervezet ún. objektív (eredmény) felelősségen alapuló elmarasztalhatóságát,
- a jogi személyt megtestesítő vezetőre áthárított felelősségi rendszert, valamint
- a jogi személy érdekkörében eljáró vezető, illetve vezető testületek döntéseiért viselt kollektív felelősség rendszerét.

A három szisztéma nem zárja ki egymást. A legjellemzőbb az első rendszer, amely a káros eredményre tekintettel (s rendszerint csak egyes súlyos bűncselekmények esetén) állapítja meg a szervezet felelősségét még gondatlanság hiányában is. Jogalkotási folyamat számszerű mutatói impozánsak, de egyben ijesztőek is. A Btk. 1979. július 1. napjával történt hatálybalépése óta a törvényt félszáz alkalommal módosították, csak az évezred utolsó évtizedében 26 új gazdasági bűncselekményt alkottak, és fele ennyit újragalmaztak.

Nyilvántartás, koordináció

A nyomozati munka elősegítésére jött létre a gazdasági bűnözéshez legszorosabban kapcsolódó három nyilvántartási forma: a földhivatali, a cég- és vagyonyilvántartás koordinációja. Ezeknek a nyilvántartásoknak az alapos, megbízható, naprakész és központosított (egységes rendszerbe foglalt, vagy legalább kölcsönösen megismerhető adatokon nyugvó „kompatibilis”) rendszere nélkül a visszaéléseknek tág tere nyílik. Az első két nyilvántartási forma a „gazdasági adatszolgáltatás elmulasztása” bűncselekményhez kapcsolódik (lásd Btk. 299. §).

Megbízható központi vagyonyilvántartás nélkül azonban, amelyet semmiféle vagyonyilatkozat nem pótol, a bűncselekménnyel okozott kár vagy hátrány nem pótolható, a sértettek, akár részbeni kártérítési esélye csekély, s a megfelelő súlyú vagyoni szankciók is megállapíthatatlanok.

A gazdasági bűncselekmények elbírálásának eljárásjogi problémái közül ma kétség kívül a legtöbb figyelmet a szakértő, elsősorban a könyvszakértő, kirendelésével és közreműködésével kapcsolatos kérdések igénylik. Nem túlzás azt állítani, hogy a bonyolultabb ügyek helyes érdemi elbírálása jelentős mértékben a megfelelő körben igénybevett szakértő személyén, felkészültségén, helyesen kimunkált szakvéleményén múlik. A szakértők gyakori szereplése bizonyos ügykategóriákban szinte nélkülözhetetlenné válása felveti a szakértői bíráskodás vádját, esetenként felélesztve a jogi szakvélemények létjogosultságát és lehetséges körét érintő, régóta húzódozó és soha meg nem oldott vitát is. Nyilvánvalóan erős a csábítás, hogy a szakértők különleges szakértelmük birtokában – melyet ellenőrizni, felülbírálni aligha lehet, hiszen akik ezt megtehetnék, azoknak ugyanilyen különleges szakértelemmel kellene rendelkezniük – még erkölcsileg is felmentve érezzék magukat ha munkájuk során a könnyebb és „jövődolgozóbb” utat választva hagyják magukat meggyőzni a rentábilisabbnak ígérkező szempontok igazolhatóságáról.

A képzés felelőssége

A fentiek miatt elengedhetetlen az érintettek gazdasági háttérrel történő megismerkedése. A megfelelő szakemberek képzése az általános jogi ismereteken túlmutató, speciális képzés kereteinek, feltételeinek megteremtését igényli. Az alapvető gond ma az, hogy a jól felkészült büntetőjogászok nem ismerik eléggé a gazdasági-jogi hátteret, a kiváló pénzügyi jogász, számviteli vagy adójogi szakember pedig, ha el is sajátítják a területüket érintő büntetőjogi tényállásokat, nem értik a büntetőjog általános elveit: a szándékosság, a célzat, az eredményért fennálló felelősség, a gondatlanság, a tettesség, a részesség, vagy a bűncselekmény stádiumának a lényegét. A gazdasági büntetőjogot tehát csak komplex módon, háttérjogszabályok és a büntetőnorma folyamatos, állandó szembesítése révén lehet eredményesen tanítani és tanulni.

Mindezt egyértelműen megfogalmazták már a Harmadik Magyar Jogászggyűlés ajánlásai is "e cselekmények megítélésénél a büntetőjogon túlmutató speciális gazdasági jogi, polgári jogi, pénzügyi jogi ismeretekre is szükség van, s ezért a jogászképzés minden területén (egyetemi oktatás, szakvizsgára való felkészülés, továbbképzés) az eddigieknél komplexebb ismeretek kell oktatni". Napjainkban többek között erre tett kísérletet a Rendőrtiszti Főiskola a Gazdaságvédelmi Tanszék létrehozásával.

Bűncselekmények számokban

A gazdasági bűncselekmények fogalmának meghatározásában dr. Tóth Mihály definíciója tekinthető a legaktuálisabbnak, miszerint

Gazdasági bűnözésnek azt a gazdálkodás menetében megvalósuló, vagy ahhoz szorosan kapcsolódó bűnözési formát kell tekinteni, amely, akár az elkövetés módjára (gyakran a gazdálkodás legális formáinak, kereteinek felhasználásával vagy azokkal való visszaélés révén), akár eredményeire tekintettel, alkalmas arra, hogy esetleges egyéni érdekek sérelmén túlmenően elsősorban és jellemzően a gazdálko-

dás rendjét, a gazdálkodási kötelezettséget, a tisztességes és törvényes gazdálkodás kereteit sérti, vagy veszélyezteti [1].

Az utóbbi 30 évet szemlélve a gazdasági bűncselekmények elkövetésének vonatkozásában nem figyelhetünk meg lényeges tendenciákat, mind a gazdálkodással összefüggő bűnözés, mind a szűkebb gazdasági bűnözés az időszak nagyobbik felében az össz-bűnözés alig számottevő hányadát tette ki. Minden esetben érdekes, hogy ma az abszolút számokat tekintve három és félszer annyi gazdálkodással kapcsolatos tettet regisztrált a statisztika, mint 20 éve, e cselekmények aránya mégsem változott. Figyelemre méltó az is, hogy az évről évre bekövetkezett változások jórészt azonos módon és mértékben érintették mindkét kategóriát. Az utóbbi évtizedben egyedül 1993-ban fordult elő, hogy az előző évi arányhoz képest a gazdálkodással összefüggő deliktumok aránya nőtt, a gazdasági bűncselekményeké viszont csökkent (lásd táblázat).

Nem különösen meglepő a *bűncselekmények összetételének* a változása sem, amit néhány adat jól érzékeltet: 10 év alatt a vám- és deviza-bűncselekmények száma felére csökkent, a pénzhamisítások száma megtízszereződött. Az adó- és társadalombiztosítási csalások száma viszonylag kiegyenlített évenkénti növekedés után 1997-ről 1998-ra még az adónyomozók ringbe lépése előtt 970-ről 5700-ra nőtt, ehhez képest 1999-ben az előző évihez képest 70%-kal csökkent.

A csempészetek és vámorgazdaságok száma, melyek esetében szintén jelentős csökkenést prognosztizáltak, átmeneti visszaesés után ismét a korábbi rekordokat ostromolja. Az előrejelzés csak annyiban állta meg a helyét, hogy a korábban jelentkező kisstílusú, ún. utasforgalmi csempészek helyett mostanra a nagyobb volumenű társasági csempészetek léptek. Jellemző továbbá, hogy a gazdasági bűncselekmények körében számos új tényállás, amely részben nemzetközi kötelezettségeink folytán került törvénybe, jóformán csak létével fenyegetett. Pénzmosás hivatalosan kettő vált ismertté, alig néhány bennfentes

értékpapír-kereskedelemről tudunk, s a gazdasági társaságok törvényes működését védő bűncselekmények száma sem haladta meg az utóbbi 5 évben a két tucatot. Az összбүнözésen belüli, alapvetően változatlan arányokból azonban kár lenne azt a következtetést levonni, hogy e területen nincs lényeges változás. A mennyiségi mutatókon kívül ugyanis vizsgálnunk kell a gazdasági

bűncselekmények minőségi változásait is, amelynek egyik módszere az ismertté vált bűncselekménnyel okozott károk alakulásának szemügyre vétele. Itt az összevetést nem a gazdálkodással összefüggő, hanem a vagyon elleni bűncselekményeknél érdemes figyelembe venni.

Bűncselekmények, az okozott kár és megtérülése	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002. I-III. hónap
Vagyon elleni bűncselekmények száma (kerekítve)	390.000	360.000	390.000	460.000	360.000	312.000	318.000	72.306
Kiemelt vagyon elleni bűncselekményekkel okozott kár	71 Mrd Ft.	84 Mrd Ft.	78 Mrd Ft.	93,4 Mrd	80,6 Mrd .	95,7 Mrd	113 Mrd	26,44 Mrd
Megtérült Ft	6 Mrd (9,8%)	11 Mrd (13,4%).	7 Mrd (9%)	13 Mrd (14%)	7,4 Mrd (9,1%)	6,7 Mrd. (7%)	8,6 Mrd. (7,6%)	2,23 Mrd
A gazdasági bűncselekmények száma	5064	5409	6543	13454	20318	10986	12412	3373
Kiemelt gazdasági bűncselekményekkel okozott kár	11 Mrd Ft	23 Mrd Ft.	13 Mrd Ft.	27 Mrd Ft.	308 Mrd.	34,6 Mrd	32,5 Mrd	7,6 Mrd
Megtérült Ft	2,3 Mrd (21%)	8 Mrd (34%)	3,5 Mrd (27%)	3,4 Mrd (12%)	5,9 MRd (19%)	4,7 Mrd (13,58%)	5,6 Mrd (17,23%)	1,06 Mrd

A helyzet meglehetősen lesújtó. Inkább a tendencia romlása, mint javulása figyelhető meg. A vagyon elleni bűncselekmények számát és kárértékét illető ingadozás ellenére a gazdasági bűncselekmények következményei az utóbbi években súlyosbodtak, s e területen 1998-ban és 1999-ben – a korábbi évekkel ellentétben – az okozott károk 1/5-e sem térült meg.

Konklúzió

Összességében elmondható, hogy a gazdaságvédelem a társadalom igen érzékeny pontja. A rejtett gazdaságból, a bűncselekményekből származó pénzek növelik az inflációt, rontják az életszínvonalat (növekvő adóelvonás), növelik a munkanélküliséget (illegális alkalmazás), teljesítmény-visszatartó hatásúak a főállású munkakörben (hogy meg lehessen szerezni a külön jövedelmet) stb. Az így szerzett jövedelem nem adózott, és így nem járul hozzá a társadalmi terhek viseléséhez.

A következő évek nagy próbatétele ezért minden

bizonytal azoknak az intézkedéseknek a vizsgálata kell, hogy legyen, amely alapján választ kaphatunk az illegális, pénzszerzést-támogató társadalmi háttérrel, és kidolgozhatjuk és alkalmazhatjuk azon hatékony intézkedéseket, amelyek nemcsak deklarált, de működő gazdaságvédelmet biztosítanak.

Hivatkozások

- [1] Büntető Törvénykönyv – Btk. 63. § /3/ bek., Btk. 299. §, valamint a Btk. 1979. július 1. napjával történt hatálybalépése óta végrehajtott módosítások
- [2] Harmadik Magyar Jogászegyülés
- [3] Tóth, M.: Gazdasági бүнözés és bűncselekmények – KJK–Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft.